

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертацію МАКАРЕНКА ОЛЕКСІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА
«Псалтир у європейській музиці XVI-XVIII століть»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво**

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження «Псалтир у європейській музиці XVI-XVIII століть» Макаренка О.В. унікальне тим, що в черговий раз спростовується підпорядкованість справжнього мистецтва тлінним процесам Буття. Обрана дослідником тема, матеріал дослідження виступають вагомими аргументами на користь ідеї про безперервність та цілісність музичного процесу, що вміщує віддалені за часом мистецькі події.

Тема використання текстів псалмів, як і проблема своєрідності та, поза усіх часових меж, стильової евристичності музичної поетики Псалтиря, все частіше привертає увагу українських музикознавців, але ще не втратила ефекту новизни – як все те, що пов'язане із дійсно особливим для історії музики періодом переходу від доби Ренесансу до доби Бароко, який сприяв виокремленню феномена художнього авторства.

Європейська традиція псалмів відноситься до християнської музичної культури і має своє коріння відбитків єврейської традиції псалмів, що допомогло утвердити їх як важливу частину музичної спадщини XVI-XVIII століть. Псалтир стимулював створення нових музичних композицій, аранжувань та розширення музичних жанрів, де псалми були важливою частиною музичного репертуару того часу і сприяли розвитку поліфонії та інших музичних технік. Сучасна європейська музична традиція має свої варіації псалмів.

Тому вихідні дослідні позиції, надалі уся концепція дисертації Олексія Макаренка, постають вповні актуальними, відповідаючи, зокрема, й такій постійній домінанті музикознавчих наукових студій, як взаємодія, взаємовпливи словесної та музичної мов, вербального та художньо-звукового начал.

Макаренко Олексій Володимирович ставить собі за *мету* визначити роль Псалтиря у розвитку європейської музичної культури XVI-XVIII століть. Означена мета у роботі реалізована шляхом послідовного вирішення низки дослідницьких *завдань*, які надали можливість створити новаторську концепцію у галузі мистецтвознавства. Тому визначення *наукової новизни* дисертації зацікавлюють практично всі позиції, передусім – «зведення з поголосників у партитуру концерт Б. Галуппі «Готово серце моє» (с. 27) та «виявлення основних рис структурно-семантичної моделі псалму у її проєкції на музичні композиції» (с. 27).

Відповідно до свого задуму дисертант вибудовує структуру свого дослідження, тому архітектоніка роботи не викликає жодних сумнівів.

Так, у *першому розділі* «Псалтир як об'єкт дослідження сучасної біблеїстики, літературознавства, музикознавства» здійснюється аналіз історіографічної бази із досліджуваної проблематики. Історичний контекст розкривається у вивченні поняття «псалма», що представлено ключовими етапами його еволюції – єврейська традиція, християнська традиція, грецький період та літературний розвиток (1.1.2). Автор оперує поняттям «структурно-семантична модель псалму» і визначає його основні поля (Бог, Людина, Ми, Вони) та подає алгоритм виявлення структурно-семантичної моделі псалму. Приклад виконання етапів такого алгоритму аналізу ми можемо прослідкувати у Додатку Г (с. 300).

У підрозділі «Біблійний псалом та його тлумачення богословами та музикантами до XVI століття» автор послідовно розглядає всі аспекти роз'яснення поняття «псалом», що має вагоме значення у релігійних та культурних контекстах. Псалми, які входять до Старого Заповіту виражають віру, покору та відносини людини з Богом. Саме тлумачення допомагає розкрити глибокий зміст текстів, розуміти їхню символіку та застосовувати у віровченні та духовному житті.

Фундаментальним за охопленням та лаконічно точним за обраністю матеріалу постає *другий розділ* «Варіанти музичного втілення Псалтиря в західноєвропейській музиці XVI – XVIII століть», де вивчення питання процесу

поширення Псалтиря у музиці закономірно затребувало генералізувати дві основні тенденції: гармонізовані та негармонізовані віршовані Псалтирі (с. 72) та мотетні / концертні композиції (с. 72).

Прагнучи наголосити на практичному втіленні текстів Псалтиря, Олексій Макаренко описує його в контексті богословських поглядів Реформаторів, а саме М. Лютера, як основоположника протестантизму та Г. Шютца. Відомо, що М. Лютер високо цінував твори Ж. Дебре та фламандської поліфонічної школи, тому у його композиторському доробку «у стилістичному плані Псалтир орієнтувався не тільки на народну музику і григоріанську монодію, але й на професійну мотетну творчість» (с. 78).

Окрему увагу дисертант звернув на те, що «Псалмові тексти у західно-європейській композиторській творчості XVI-XVIII століть отримали найяскравіше втілення саме у жанрі мотету, порівняно з іншими жанрами» (с. 100) і саме у підрозділі 2.3 висвітлює їх значення на прикладах творчості Ж. Дебре, О. ді Лассо, Дж. П. Палестріни та Г. Шютца. Детально проаналізований мотет Ж. Дебре «Miserere mei Deus», що побудований на повному тексті псалму як приклад першого поліфонічного твору цього жанру. Проведені у дисертації аналізи мотетів на тексти псалмів приводить до висновку, що всі представлені композитори прагнули власних, цілком оригінальних музичних елементів та музично-ритмічних фігурацій, що визначаючи їх найбільш сміливі музично-інтонаційні авторські винаходи.

Безумовну цінність даної роботи являє і аналітичний за своєю природою *третій розділ* «Псалмова традиція у музичній культурі Східної Європи: українська духовна музика доби бароко і класицизму», у котрому об'єктом пильного вивчення є творчість українських композиторів М. Дилецького, М. Березовського та ін. Дисертант стверджує, що псалми у традиції українського монодійного співу є доволі рідкісним явищем і з'являються лише у XVII столітті під впливом нових тенденцій розвитку церковного співу. Олексій Макаренко наголошує на тому, що «аналіз монодійних варіантів музичного прочитання псалмових текстів показав, що вони стилістично наслідують давнім зразкам церковного співу, що їх мелодичною основою є система усталених

ознак давньоукраїнської монодії, яка, своєю чергою, вкорінюється у давню візантійську традицію церковного співу» (с. 184).

Цінним доробком дисертаційного дослідження є аналіз партесних концертів М. Дилецького на тексти псалмів. Серед новознайдених і відтворених партитур, які надала доктор мистецтвознавства, професор О. А. Шуміліна, концерт «Господь просвещеніє моє», «Всі язици восплещайте руками», «Воспойте Господеві песнь нову» та «От скорбі призвах Господа», які детально аналізує автор у дослідженні.

Дисертант у підрозділ 3.3 «Принципи відбору та музичного втілення псалмових текстів у духовних концертах доби класицизму: М. Березовський – Б. Галуппі» переконливо розкриває питання впливу творчості Б. Галуппі на ранні композиторські опуси М. Березовського, проводячи музично-стильові паралелі у духовних концертах обох композиторів та обравши аспектом аналізу особливості трактування псалмових текстів. На с. 245 Макаренко О. В. приходиться до висновку «що твори Б. Галуппі для православної церкви мають багато спільного із духовними творами М. Березовського» та це може стати підставою для того, щоб виявити витoki й прослідкувати процеси формування композиторського стилю М. Березовського у галузі церковної музики.

Висновки узагальнюють основні результати дослідження, підкреслюючи логічність та виваженість його методологічних засад. Варто відзначити великий обсяг наукової літератури, що був задіяний у роботі.

Цікава і водночас складна проблематика дисертаційного дослідження викликає запитання, що виходять за її межі і можуть спонукати до подальших наукових пошуків.

1. На сторінці 52 дисертаційного дослідження Ви пропонуєте алгоритм виявлення структурно-семантичної моделі псалма для здійснення багаторівневого його аналізу, що передбачає ряд аналітичних операцій. Це суто Ваша авторська розробка?
2. Виходячи з результатів дослідження, які висновки можна зробити щодо спільності та відмінності тенденцій музичного прочитання

текстів псалмів у західноєвропейській та східноєвропейській традиціях?

3. Чи виконують хорові колективи України аналізовані в третьому розділі дисертації анонімні та авторські партесні концерти, написані на тексти псалмів? Чи наявні ці твори в освітніх програмах вищих музичних навчальних закладах України?

В цілому, не дивлячись на деякі полемічні моменти у дисертаційному дискурсі, дослідження О. В. Макаренка є завершеним та оригінальним, дуже чітко структурованим й послідовно викладеним, має розгорнуті та гарно вибудовані вступ і висновки, чітко сформульовані мету й завдання. Дисертант спирається на надзвичайно ретельно опрацьовані джерела. У Висновках до дисертації докладно висвітлені її головні результати, що узагальнюють історичні, теоретичні та аналітичні позиції дослідження, підтверджуючи засадничу думку про, що Псалтир став квінтесенцією тем Біблії та її мікрокосмосом, відображаючи різні ідеї: хваління і славлення, прохання і плачі, пророцтва і повчання – та склали її корпус текстів різних авторів (с. 246).

Дане дослідження надає багато цінних відомостей, текстових спостережень та фактичних свідчень для виконавців, які опановують артефакти ренесансно-барокової традиції, робота оснащена усіма необхідними ознаками професійної музикознавчої концепції.

Таким чином, дисертація Олексія Макаренка постає актуальним, сучасним за тематикою та методологією музикознавчим дослідженням, у якому пропонується система оцінки ролі Псалтиря у розвитку європейської музичної культури XVI-XVIII століть.

Порушень академічної доброчесності в дисертації не виявлено. Основні положення роботи відображено у достатній кількості публікацій – чотирьох одноосібних статтях в українських фахових виданнях категорії «Б», однієї статті у міжнародному виданні, трьох статтях апробаційного характеру, одному розділі колективної монографії.

Отже, дисертаційне дослідження Олексія Володимировича «Псалтир у європейській музиці XVI-XVIII століть», представлено до захисту на здобуття

наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, відповідає вимогам, що висуваються до робіт цього рівня відповідно нормативних документів (Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року, № 44, та ін.), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за вказаною спеціальністю.

**Рецензент -
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри хорового та
оперно-симфонічного диригування,
декан факультету музикознавства,
композиції, вокалу та диригування
ЛНМА імені М. В. Лисенка**

Ірина КУРИЛЯК